

Збірник орфографічних вправ

Розробила: викладач
української мови
Васильчук Т.В.

Анотація

Збірник орфографічних вправ складений відповідно до програми з української мови з метою вивчення, закріплення, повторення, узагальнення й систематизації вивченого на уроках української мови та під час підготовки до незалежного зовнішнього оцінювання.

Матеріали збірника зосереджують увагу на орфографічних правилах, мають вправи творчого та проблемно-пошукового характеру,

Завдяки використанню різноманітних методів навчання, виконання вправ стає цікавим та сприяє кращому засвоєнню вивченого матеріалу.

Збірник орфографічних вправ може бути використаний на уроках, в індивідуальній та самостійній роботі, як додаткове та домашнє завдання.

Зміст

Анотація.....	2
Вступ.....	4
Позначення м'якості приголосних.....	5
Уживання апострофа.....	8
Подвоєння, подовження приголосних.....	12
Спрощення приголосних.....	19
Правопис префіксів, суфіксів.....	21
Уподібнення приголосних.....	23
Чергування приголосних.....	26
Чергування голосних. Ненаголошені голосні.....	28
Правопис глухих/дзвінких.....	30
Список використаної літератури.....	32

ВСТУП

Важливість володіння орфографією розуміли здавна. Орфографія - це система правил передачі звуків на письмі, яка ґрунтується на фонетичному, морфологічному та історичному принципах.

Збірник орфографічних вправ спрямований на активізацію, поглиблення та систематизацію знань, одержаних студентами раніше, під час вивчення шкільної програми з української мови заняттях та вдосконалення навичок грамотного письма згідно з принципами української орфографії.

Для успішного навчання орфографії велике значення має якість дидактичного матеріалу. Цікаві, різноманітні за змістом речення й тексти зміцнюють орфографічні навички і разом з тим підвищують рівень знань і загальний розвиток. Засвоєння орфографії успішніше тоді, коли воно здійснюється на широкій лексичній базі.

Орфографічна грамотність як частина загальної мовної культури складається внаслідок вивчення теорії, свідомого засвоєння правописних правил і проведення системи тренувальних вправ, що забезпечують вироблення необхідних умінь і навичок. У процесі роботи над вправами активну участь беруть усі види пам'яті: слухова, зорова, моторна, розвивається мислення.

Позначення м'якості приголосних

1. Пояснювальний диктант

Записати текст. За допомогою правил пояснити написання слів, у яких м'якість приголосних позначається знаком пом'якшення.

«Київс..ка Рус ...Україна...». Ці слова з глибокою шанобою і

гордіс..тю промовляє кожний с..відомий українец.., бо виражают.. вони духовну близ..кіс..т.. до землі своїх бат..ків, родоводу україн..с..кого, його славної і водночас трагіч..ної історії.

Ос., уже понад п'ят..надцят.. століт.. височіє на дніпрове..ких схилах золотоверхий Київ, якому випала історич..на місія відіграти важливу роль у формуванні од..нієї з найбільших держав середи..овічної Європи - Київс..кої Русі.

Гордо підносять..ся в небо дев'ятнадцять куполів Софії Київської, яка стоїт.. понад дев'ят.. століт.., - прекрасна пам'ятка сивої давнини.

Софія Київс..ка і Золоті ворота княжого міста, Видубиц..кий монастир., і Києво – Пчерс..жа лавра Успенс..ким собором, старовинний Поділ і сивочолий Борисфен-Дніпро - усе це духовні символи національної історії та кул..тури, без яких не мислит..ся україн..с..ка земля і шлях її народу в май бут..не (За Р .Радишевським).

2. Дослідження-відновлення

Відновити прислів'я і приказки, дібравши продовження з другої колонки. Записати, де потрібно уставляючи знак пом'якшення. Пояснити вживання його за допомогою правил.

1. Люд..с..ка праця-не дурниця, .. а на людину, як робит...
2. Праця людину годує,.. на завтра не відкладай.
3. На дерево ДИВИС...ЯК родит.., ...той на старіє..т.. панує.
4. С...огоднішн..оїроботи...розкидати не годит..ся.
5. Хто змолоду працює,.. а людина-у труді.
6. Мален..ка праця ...краща за велике безділля.
7. Хто не робит..., .. то нічого не зробиш...
8. Коли за все візьмеш..ся,...лін..марнує.
9. Стал..гартует..ся у вогні, ...той не помиляєт..ся.
Визначити тематику висловів.

3. Логічний диктант

Прослухати й запам'ятати пари слів, що перебувають у логічних зв'язках. Записати лише другі слова кожної пари, пояснити походження їх, з'ясувати особливості правопису. Назвати орфограму.

Кравець -ательє, курка -бульйон, драматург- Мольєр, фізик- Ньютон, гімн-Марсельєза, концерт-конферансьє, баклан-альбатрос, долина- каньйон, кінотеатр-фільм, лицар-ідальго.

Виписані слова записати фонетичною транскрипцією.

4. Творчий диктант

До поданих слів дібрати й записати синоніми з орфограмою "Позначення м'якості приголосних". Указати на належність слів до частин мови.

Портмоне-... (гаманець), страждання-... (біль), поблизу- ... (близько), гуртом-... (спільно), покаєння-... (сповідь), пусто- ... (порожньо), темрява-... (пітьма), школяр-... (учень), простір- ... (широчінь), хитрун-.. (шельма), декламатор-... (читець), чаклун - ... (відьмак), юнак-... (хлопець), старинний-... (ретельний), нелюбов- ... (ненависть).

➤ Розподілити дібрані слова за походженням (питомі українські і слова іншомовного походження).

5. Зорово-слуховий коментований диктант

Записати власні назви в алфавітному порядку. Пояснити вживання в них знака м'якшення.

Стокгольм, Гельсінкі, Сан-Сальвадор, Асунсьйон, Відень, Андорра-ла-

Велья, Брюссель, Мінськ, Пхельян, нельсон, Ель-Кувейт, Вільнюс, Базель, Бельт, Бенедьо, Булонь, Перемишль, Вальтер, Скотт, Жильєрон, Еальвані, Жусьєрон, Жусьє, Декандоль, Дельфи, Посьєт, Д'Обіньє, Сьєрра-Леоне, Кельн.

➤ Пояснити, що означають власні назви іншомовного походження.

6. Пошукове завдання-ключ

Запишіть слова у дві колонки: 1) з м'яким знаком, 2) без м'якого знака.

П'ят...десят, л...он, іркутський, ІЛ...ЛЯ, слиз...ко, област..., спіл...ці, накуп..., власниц...кий, якір..., ал...янс. .

- Ключ. З перших букв прочитайте назву драми Л. Українки.

7.Контрольний словниковий диктант

Низьке дерево,український степ,мужність людини,пальці піаніста,стілці з читальні, у своїй колисці, Наталчина хустка, на прополці редьки, корабельний столяр, товариш по навчанню,танковий батальйон, документальний фільм про Жуля Верна, визначна постать,тьмяна тінь, доньчина пісня, рівнесенько погойдуюється, іскриться паморозь на призьбі, морський велетень, пізня ніч, Запорозька Січ, сьома нянька, тонший палець, робить різьбяр.

Уживання апострофа

1. Вибірковий диктант

Прочитати текст. Визначити його стильову належність. Виписати слова у яких я, ю, є, ї позначають два звуки. Дослідити, чи завжди тільки після апострофа ці голосні позначають два звуки.

Споконвіку люди вважали землю матір'ю, яка завжди зігріє своєю ласкою, нагодує, підтримає і захистить у лиху годину. Все від землі-уважали наші предки ,своім життям і добробутом людина зобов'язана насамперед їй. Вона і народжує, і ховає. Стародавня народна приповідка мудро вчить: «Держимося землі, бо земля держить нас».

Українці споконвіку любили й шанували батьківський край. Вони пишалися своєю рідною землею.У нашій мові збереглося багато пестливих слів, з якими люди зверталися до неї (земленько, земелько, землище). Її гладили натрудженими руками, ніби набираючись здоров'я від теплового родючого ґрунту.Здавна існував звичай: від'їжджаючи у далекі краї, брати з собою грудочку рідної землі. У такий спосіб люди прагнули зберегти зв'язок з могутньою силою, що породила і благословила їх на життя.Люди ставилися до землі, як до живої істоти, що відчуваю і ласку, і біль. Влучно відтворив народні уявлення про землю український письменник Борис Грінченко: «Земля жива - вона усе чує й знає. Як люди гарні до неї, вона радіє і пособляє їм, а як ні, то плаче й гнівається. Гнівається того, що її не шанують. Вона - наша мати, вона свята!»

- Виписати слова,у яких я,ю,є позначають один звук.

2.Попереджувальний диктант

Записати слова під диктовку. Пояснити правопис їх.

Валер'янка,вар'єте,ватяг,варяниця,вдячність,верблюдячий,верхів'я,весняний, вим'яти,винятковий,вишняк,відв'язати,від'ємний,в ід'їжджати,від'їзд,віце-прем'єр,в'їдливий,возз'єднаний,уп'яте,врятований,всякий.

Мавпячий, маляр, мебляр, медвяний, міжгір'я, мертвяк, мислячий, миш'як, мілярд, морквяний, м'язовий, м'якість, м'якуш, м'ята, м'ячик.

Слова з префіксами розібрати за будовою.

3. Логічний диктант

Прослухати пари слів, що перебувають у певному логічному зв'язку. Записати по пам'яті лише кожне друге слово.

Пояснити вживання апострофа.

Трава-м'ята, хата-подвір'я, светр-в'язати, співати-солов'ї, прізвище-Лук'янчук, молоко-вип'єш, рука-зап'ястя, голова-тім'ячко, мовчазний-без'язикий, обличчя-рум'янець, земля-черв'як, хвіст-риб'ячий.

- Скласти п'ять слів з орфограмою «Вживання апострофа», що перебувають у логічному зв'язку.

4. Дослідження-відновлення

Відновити народні вислови, записати їх. Пояснити вживання

апострофа.

2. Крамар, що комар,	..серце кам'яніє.
3. Від користі	...а кому-даром.
4. Дешево а той,	... хто дає.
5. Кому - такому на п'ятак,	..де не сяде, там п'є.
6. Був голосок,	... дорога твоя пам'ять.
7. Борг пам'ятає не той, хто бере,	.. та позички з'їли.
8. Не дорогий твій дарунок.	.. собаки їдять

5. Творчий диктант

До поданих слів записати антоніми з орфограмою «Вживання апострофа». Пояснити правопис за допомогою правил.

Буденний(святковий), блиск(тьмяність), важливо(дріб'язково), відвага(сором'язливість), розділяти(об'єднувати), згуртувати(роз'єднувати), хвороба(здоров'я).

- Визначити кількість літер і звуків у записаних словах. Пояснити співвідношення їх.

6. Дубль-диктант

До поданих слів дібрати два-три власні приклади. Указати на умови вживання апострофа.

Бур'ян, під'їхати, рум'яний, пів'ящика, тьмяний, рябий.

7. Вибірково-розподільний диктант з обґрунтуванням

Розподілити слова іншомовного походження за правилами правопису: а) з ь; б) з апострофом. Свій вибір обґрунтувати.

Суб'єктивність, браконьєр, кон'єктура, об'єктив, брильянт, віньєтка
кон'юнктура, бульйон,
вольєпап'єп'єсдосьє, куртьє, прем'єра, П'єро, гальярда, мосьє, порт'єра, мільяр
дерес-пап'є.

8. Пояснювальний диктант

Записати імена людей за абеткою. Пояснити вживання апострофа або його відсутність правил.

Дар'я, Мар'яна, Касян, Валер'ян, Святослав, Ілля, В'ячеслав, Мар'ян,
Лук'ян, Дем'ян, Севаст'ян, Мар'я, Омелян, Святогор, Уляна, Люсьєна

➤ *Від чоловічих імен утворити форми по батькові. Виділити суфікси.*

9. Контрольні словникові диктанти

Співають солов'ї, ім'я в пам'яті, інтерв'ю з ад'ютантом, з'явитися на об'єкті, новели О'Генрі, комп'ютерна технологія, медвяні пахощі, різьбярі дверей, пір'ясті хмари, Бюро Всесвітньої Ряди Миру, цвях у тім'я, всенародне свято, м'яке тьмяне світло, В'ячеслав і Валер'ян, снідати у Панкрат'єва, слов'яни Причорномор'я, морквяне пюре, жираф'яча сім'я, кар'єра пана Руж'є, В'ялити м'ясо, на подвір'ї дит'ясел, з'їсти пів'яблука, трьох'ярусний бар'єр.

Подовження, подвоєння приголосних

Логічний диктант

Послухати й запам'ятати пари слів, що перебувають у логічних зв'язках. Записати лише другі слова кожної пари. З'ясувати особливості правопису їх. Назвати орфограму.

Наречена-весілля, кущі-коріня, дерева-узлісся, газета-стаття, радість-
почуття, вирок-суддя, степ-безлісся.

1. Дослідження - відновлення

Прочитати. Визначити межі речень. Записати, розставляючи потрібні розділові знаки. Пояснити орфограму "Подвоєння і подовження приголосних"

Знання зробить життя красним хто знання має той і мур зламає і до терпіння треба уміння за невміння деруть реміння наука не пиво: в рот не віллєш вчення світ а не вчення тьма учений іде а неук слідом спотикається добре того вчити хто хоче все знати не всякий хто читає в читанні силу знає письменний поночі більше як неписьменний у день книга міст знань не хвались мудрий мудрістю а сильний силою (Народна творчість).

- *Визначити тематику народних висловів. Прокоментувати зміст їх.*

2. Творче конструювання

Від поданих дієслів утворити іменники з абстрактним значенням. Пояснити вживання подвоєних літер.

Написати, читати, посивіти, тремтіти, ліпити, малювати, водити, забути, здобути, знати, жити, ходити, визволити, значити, креслити, мовчати.

- **Визначити рід і відміну утворених іменників.**

3. Дослідження-зіставлення (за варіантами)

З'ясувати належність слів до частини мови. Пояснити вживання подвоєних літер. Скласти речення з поданими парами слів.

Варіант 1. Недоторканий-недоторканий. Незбагнений- незбагнений. Нездійснений-нездійснений.

Варіант 2. Незлічений-незлічений. Неподоланий-неподоланий. Несказаний-несказаний.

- **Вибірково-розподільна робота**

Прочитати слова, правильно наголошуючи їх. Перевірити себе за словником. Виписати слова у три колонки: а) з nn; б) з n; в) подвоєння приголосних залежить від наголосу.

Небажа. .ий, невізна. .ний, небуде. .ий, недоторка. .ий, недоволе. .ий, не
евблага. .ий, невіпи. .ий, невизна. .ий, невимуше. .ий, незбагне. .ий, незако
.ий, незмі. .ий, несказаний, нечаста. .ий, нужде. .ий, незнаний, неодимі.
ий, ненаголоше. .ий, необмежене. .ий, нескінче. .ий, письме. .ий, неповно ЦІ. .ИЙ.

- **З'ясувати належність слів до частин мови.**

5.Лінгвостилістичний експеримент

Скласти словосполучення, розкриваючи дужки. Свій вибір пояснити. Обґрунтувати написання слів із подвоєнням приголосних.

(Ставлення-відношення) до людей; до життя. (Відділ-відділення) кадрів; міліції. (Вітамінний-вітамінізований) мед; лабораторія. (Гуманний-гуманістичний) зміст; погляд. (Деревинний-дерев'яний) огорожа; целюлоза. (Журавлиний-журавлинний) відвар; крик. (Запитання-питання) несподіване; життя і смерті. (Звертання- звернення) до народу; дитини до дорослого. (М'якшання- м'якшення) приголоєних; голосу. (Узгодження-узгодженість) думок; слів.

6.Графічний диктант

Записати слова у вигляді графічних схем. Дослідити, при збігу яких морфем відбувається подвоєння.

Щоденний, беззвучний, розрісся, оббити, віддзвонити, камінний, відділ, віддавати, відділити, туманний, оббігти, спинний, безсонний, винісся.

- Від виділених слів утворити прислівники. Пояснити вживання подвоєних приголосних.

7. Диктант-тест

Від поданих іменників усно утворити прикметники, додаючи суфікси. Цифрами позначити слова, що відповідають таким характеристикам : 1- прикметник без подвоєння; 2- прикметник з подвоєнням.

Гречка, вода, спина, осінь, весна, овес, закон, день, ранок, гусак, букв а, вітер, пісок, дерево, причина.

8. Ігрове завдання "Веселі східці"

Від іменників III відміни утворити форму орудного відмінка однини. Записати іменники відповідно до правил правопису: а) з апострофом, б) з подовженням, в) без подовження й апострофа.

Тінь, Об, верф, жовч, якість, грань, радість, кров, галузь, любов, вічні сть, гнучкість, спіраль, мати, згрубілість, подорож, незалежність.

- Дослідити. Чи всі іменники можуть уживатися у формі множини. Відповідь обґрунтувати. З іменниками, що вживаються у множині, скласти словосполучення «іменник + прикметник». Виділити головне і залежне слово.

9.Пояснювальний диктант (по варіантах)

Спишіть прислів'я, вставте потрібні букви і поясніть їх правопис та значення прислів'їв.

1. Любиш позичати, вмій від.. авати.
2. Ран.. я пташка росу об.. иває.
3. Хто винен, від.. ати повинен.
4. Піший кін... ому не товариш.

10.Розподільний диктант з обґрунтуванням (1 ряд, 2ряд, 3ряд)

Згрупуйте подані слова і запишіть їх у три колонки із подвоєнням букв на межі:

а) префікса і кореня; б) кореня і суфікса; в) частин складного слова.

Вітамінний, піднісся, годинник, юннат, беззвучно, ввечері, туманний, віддячити.

11.Диктант-тест

Від поданих іменників усно утворити прикметники, додаючи суфікси. Цифрами позначити слова, що відповідають таким характеристикам: 1- прикметники без подвоєння; 2- прикметники з подвоєнням.

Гречка, вода, спина, осінь, закон, день, буква, (1, 1, 2, 2, 2, 2,1)

12.Вправа «Я бачу слово»

Діти, ми з вами слова вимовляємо, чуємо, а давайте спробуємо їх побачити.

(Учитель читає текст. Учні заплющують очі, слухають уривки з віршів С. Решетової, а потім описують зорові картини, що виникли перед очима.

Метод «Мікрофон»

Дайте відповідь на запитання:

- Яку пору року зображує письменниця?
- Які почуття викликають у вас ці рядки?
- Чи зустрічається в словах подвоєння приголосних букв внаслідок збігу?

**Я входжу тихо в сонний ліс,
Що спить, укритися снігами.
Тут їх неначе на узвіз –
Скриплять морозом під ногами.**

**Легенько схлипне рання осінь І,
загорнувшись в легку просінь,**

віддасть вітрам свої знамена.
А на натруджені рамена Накине шовк,
тонкий, яскравий, І стане горда й величава
У золотистому раю...

13. Творче завдання «Живі малюнки»

Скласти речення, пов'язані з порами року, використовуючи подані слова.

Ранній, туманний, південний, осінній, денний, віддати, сонний.

14.Словниковий диктант - переклад (індивідуальна робота)

Перекласти слова українською мовою. Пояснити вживання двох букв н у словах.

Лимонный, отличный, отдать, дневной, ценный, семейный, ранний.

15.Контрольний словниковий диктант.

На роздоріжжі, страшенно радий, з численними травмами, знявся в піднебесся, рухатися міжряддям, з чорної ріллі, з сонним обличчям, знярядь праці, пам'ятки століть, обрізані краї, потреба в приладді, нескінченні дощі, починати навчання, перефарбований паркан, сторіччя від дня заснування, життєпис митця, немає питань, самовіддана праця, довгожданий вечір, ніяких бажань, Ілля Бойко Ілліч, проїхав риссю, міццю своїх знань, розмова з молоддю, у беззоряному небі, беззахисне кошеня, з неймовірною швидкістю, якістю завдань, прокинутися зрання, дорогоцінне каміння, третя стаття, велика кількість статей, відданий хлопець, туманний берег, віддати годинник, віддзвеніли сталлю.

Спрощення приголосних

1. Логічний диктант

Послухати й запам'ятати пари слів, що перебувають у логічних зв'язках, визначити, яких саме. Записати лише перші слова кожної пари. З'ясувати особливості правопису й вимов їх. Назвати орфограму.

Радісний-смутий, корисний-шкідливий, ненависний-коханий, швидкісний-повільний, хвастливий-скромний, чесний-підлий, злісний-добрий, сонце-місяць, щасливий- нещасний, жалісний-смішний.

- Визначити, яке слово серед вписаних є "зайвим". Свій вибір пояснити.

2. Вибірковий диктант

Прочитати текст. Виписати слова зі спрощеннями у складі словосполучень. Виділити головне і залежне слово.

Чи є на світі щось краще за великодній світанок? З діда-прадіда цілюща й незрадлива сила вступає в кожного, хто зустрине його. Дзвони над селом не дзвонять, виспівують на весь світ велику радість: “Христос воскрес!” Село не спить, воно ж бо чекало цієї радості й іде назустріч їй до церкви. З уст в уста передається щаслива звістка:

“Христос воскрес! - Воістину воскрес!” І чує земля цю християнську радість, і тішиться у весняному розвої разом з людьми.

Яка це добра й світла година, коли село йде на Великдень до церкви! А церква й довкола церкви - мов великий живий квітник на сонці. Люди прийшли посвятити паски. Село стоїть у всій своїй одвічній красі, душевній просвітленості.

Ми - християни. Один у нас Бог, і однією неподільною любов'ю славимо його, бо Він благословляє нас на взаємну християнську любов і милосердя (За Я.Гояном).

- Від виділених слів утворити прикметники. Пояснити правопис їх.

3. Творчий диктант

Від поданих слів утворити прикметники. Записати їх, підкресливши групи приголосних. Яке слово “зайве”? Свій вибір обґрунтувати.

Баласт, студент, турист, гігант, область, випуск, кістка, зап'ястя, абонент, депутат, парламент, альпініст, милосердя.

- Виділити суфікси, за допомогою яких утворено прикметники.

4. Дослідження-відновлення

Відновити фразеологізми, уставивши потрібні за змістом слова з довідки. Пояснити правопис уставлених слів.

На ... слово; народитися під ... зіркою; без ... день; відривати від ...; місце під очима; ... як мильна булька; ... на язык.

Довідка: блиснути, чесний, масний, щасливий, серце, тиждень, сонце, луснути.

- Відновлені фразеологізи ввести в самостійно складені речення (усно).

5. Контрольний словниковий диктант

Проїзний, улесливий, вісник, зап'ястний, пестливий, хвастнути, бризнути, шістнадцять, блиснути, плюснути, випускний, масний, навмисне, аванпостний, сонячний, компостний, безжалісний, форпостний, кількісний, обласний, заздрісний, кріпосний, місцевий, ненависний,

цілісний, якісний, словісний, гуснути, інтелігентський, очисний, виїзний, кістлявий, ремісник, тріснути, швидкісний, гігантський, чесний, хворостняк, корисливий, учасник.

Написання префіксів з-, с-, роз-, без- пре-, при-

,прі-

1 .Вибірковий диктант

Переписати, обираючи здужок потрібні префікси. Префікси виділити.

(Ви, при)пав сніг і (від, роз)танув, та й мало його було. А цій ночі знов (на, при)порошило землю легеньким, чистим сніжком.

(З, при) вертаю з дороги на стежку, яку я (за)пам'ятав ще влітку. Під ногами (роз, с)коване морозом груддя землі. Обережно треба йти, щоб не (на, спіткнутися об грудю. Недарма ж цей місяць груднем (на, об)зивається.

(О. Копыленко).

2. Диктант-дослідження

Виписати ті слова, які мають суфікси. Суфікси виділити.

Дерева, кобзар, переліс, мудрець, новенький, воля, прекрасний, ніч, народ, робітник, вивчений.

3. Розгадай кросворд.

Дати відповіді на поставлені питання і у виділеному вертикальному рядку прочитати, яким способом вони утворені

1. Територія за полярним колом.
2. Найвищий вияв ознаки, вираженої прикметником *гарний*.
3. Синонім до слова *темний* (з префіксом не-).
4. Назва частини слова.
5. Дуже міцний.
6. Зрізати траву косою.
7. Поставити підпис на якомусь документі.
8. Учень або помічник майстра.
9. Антонім до слова *сміливий*.
10. Словотворчий префікс у слові *ультрашвидкий*.
11. Нижчий, ніж звичайно або потрібно.
12. Приготувати на вогні якусь їжу.
13. Прибути до когось або чогось.

4. Вибіркова робота

До основ поданих слів додати суфікси -ар, -ець, ник.

Глухий, характер, бібліотека, чужина, пасіка, ліки, мороз, спів, коса, місяць, ліс, старий.

5. Словниковий диктант

Розказати, розгорнути, розпитати, розбігтися, розмалювати, роздягнутися, розклеїти, розтанути, розкидати, розсадити, розрахуватись, розкопка, розрослися, розбити, розв'язати, розрізати, розорати, безмежний, безтурботний, безхмарний, безкультурний, безстрашний, безвідповідальний, безпечний, безсмертя, безкрайній, безмірний, спитати, сказати, зліпити, зрізати, спекти, знести, здати, злити, стерти, сховати, зв'язати, зсипати, стемніло, склеїти, зшити, зжувати, змарнувати, сфасувати, станцювати.

Зміни приголосних при додаванні суфіксів -ськ(ий), -ств(о).

1. Творче конструювання

Від поданих прикметників утворити назви одиниць територіального поділу України. Заповніть таблицю.

Із суфіксом -ин(а) з апострофом з подовженням Наддніпрянський, Буковинський, Львівський, Закарпатський, Вінницький, Галицький, Харківський, Подільський, Поліський, Миколаївський, Приазовський, Прикарпатський, Причорноморський, Слобожанський, Херсонський, Одеський.

Дослідити, у яких назвах при додаванні суфікса -ин(а) відбувається зміна приголосних (ськ-ш)

Від поданих слів утворити іменники за допомогою суфікса -ств(о). Записати їх у три колонки:

- назви якостей;
- збірні іменники, що стосуються осіб;
- назви галузей діяльності людини.

Убогий, боягуз, судочинець, князівський, робітничий, слідчий, меценацький, східний, мовознавець, благородний, дисидентський, керівник, учительський, гетманський, господарський, молодецький, хамський, садівник.

Від назв поселень України утворити прикметники за допомогою суфіксу -ськ(ий). Пояснити, які зміни приголосних відбуваються.

Варіант 1

Балаклава, Баріш, Бердичів, Бересточ, Бобрик, Болоха, Бровари, Брониця, Бузулуки, Буки, Буряки, Буча, Буча, Бучаг, Броди, Борова, Благодать, Балта, Батурин, Берег.

Варіант

2. Кагарлик, Каїрі, Калуга, Калущ, Канів, Ківерці, Кобеляки, Ковбиші, Козаче, Козелець, Коломак, Конотоп, Коржиха, Косів, Красноград, Кременчук, Кривий Ріг, Куликів. Варіант

3. Павлиш, Павлоград, Печеніги, Пирятин, Підгайці, Погребище, Пологи, Полонині, Полтава,

Поляки, Поляни, Попелюха, Пороги, Потуш, Почаїв, Прилуки, Путивль, Пруси.

2. Дослідження-моделювання

Від поданих іменників утворити прикметник із суфіксом -ськ(ий) та іменник із суфіксом - ств(о). Пояснити характер чергування.

Зразок: Юнак-юнацький, юнацтво.

Товариш, козак, герой, агент, банкрут, птах, сусід.

Уподібнення приголосних за місцем творення

І. Дослідження - спостереження

Записати слова у фонетичній транскрипції.

Указати на фонетичні явища, що відбуваються в поданих словах.

Отже, безпечний, безшумний, книжці, цвіт.

✚ Визначити, за яким принципом пишуться виділені слова.

2. Логічний диктант

Послухати й запам'ятати пари слів, що перебувають у логічних зв'язках. Записати лише перші слова кожної пари. Установити особливості правопису й вимови записаних слів.

Боротьба-перемога, просьба-відмова, вогкість-туман, вокзал-потяг, молотьба-зерно, осьде-там.

✚ Назвати іменники, що вживаються тільки у формі однини.

3. Вибірковий диктант із письмовим обґрунтуванням.

Подані словосполучення записати у три колонки: а) синтаксичні, б) лексичні, в) фразеологічні.

Підкреслити слова, у яких відбувається уподібнення приголосних. Указати його вид.

Легка промисловість, лебедина пісня, сміється з нього, додаткова вартість, іспит з математики, піймати облизня, захищати Батьківщину, лікті гризти.

✚ Назвати синонімічний фразеологізм до звороту *Лишитися з носом*.

✚ Увести фразеологічні звороти в самостійно складені речення (усно).

4. Диктант-тест з усним обґрунтуванням.

Установити відповідність між словоформами і характером уподібнення приголосних звуків.

А. Без жалю.	1. Уподібнення за дзвінкістю.
Б. Навстіж.	2. Уподібнення за м'якістю.
В. Кігті.	3. Уподібнення за глухістю.
Г. Анекдот.	4. Уподібнення за місцем творення (с+ш-ш+ш)
Д. Миєшся	5. Уподібнення за місцем творення (с+ш-ш+ш)

Чергування приголосних

1. Логічний диктант

Послухати пари слів, що перебувають у певному логічному зв'язку. Записати по пам'яті кожне друге слово. Дібрати до них спільнокореневі так, щоб відбувалося чергування приголосних.

Матовий-блискучий, низина-вершина, близько-далеко, гнути-випрямляти, низина-височина, поразка-перемога, зневага-повага, приятель-недруг, сміх-плач, продавати-купувати.

✚ З'ясувати, коли відбувається чергування

приголосних - при словотворенні чи словозміні.

2. Дослідження-моделювання

Утворити пари слів "інфінітив-особливе дієслово" або "інфінітив-дієприкметник" так, щоб відбувалося чергування приголосних, заповнити таблицю.

Переводити, просити, дихати, осікти, допомагати, полягти, втратити, казати, зводити, нагородити, відкрутити,

Вилазити, виходити, плакати, наносити, оббігати, нав'язати, нагородити, шкодити, радити, прилітати, обігнати, пекти, пробудити, навозити, покликати, обрізати, побудити.

3. Творчий диктант

Подані інфінітиви поставити у формі першої особи однини дійсного способу. Указати на характер чергування.

Плавити, втомитися, бавити, пригнобити, освітити, збавити, випрямити, збавити, відновити, присипати, натрапити, загубити, підробити, мовити, любити, з'явитися, втомити, притупити, розправити.

 Від виділених слів утворити дієприкметники. Ввести їх у словосполучення.

4. Дослідження - зіставлення

Подані пари слів поставити у формі першої особи однини дійсного способу.

Дослідити, чи однаково змінюються ці дієслова. Визначити, при зміні яких із них відбувається чергування приголосних.

Дихати-надихати. Писати-виписувати. Колисати-заколисувати. Мусити-примушувати.

5. Дослідження - зіставлення

Кожне слово змінить так, щоб у корені відбулось чергування вуків. Кореневі морфеми виділіть.

Писати, яблуко, муха, луг, деру, котити, береза, дихати, скотити, книга, обперти, пасіка, нести.

Чергування голосних. Ненаголошені голосні у словах

1. Дослідження-моделювання

Утвори від поданих назв українських міст словосполучення з одним із дієслів: приїхати, народитися, переїхати.

Київ, Харків, Львів, Миколаїв, Чернігів, Бориспіль, Тернопіль, Бердичів, Золочів, Радивилів, Борщів, Почаїв, Борщів, Богодухів, Чугуїв, Канів.

2. Дослідження-зіставлення

Згрупуйте слова залежно від того. У якій частині слова є орфограми слабкої позиції (ненаголошені) звука. Перевірте орфограми. Якщо у вас виникли труднощі, зверніться за допомогою до довідки. Доведіть, що перевірка здійснена за загальним орфографічним правилом.

Ролі:

Знавець складу слова - визначає частини слова.

Знавець з орфографії - добирає перевірку.

Ст...бло, кр...чати, дешевий, б...звусий, в...борювати, радн...к, горл...чко, річ...чка, пал...чка.

Довідка: виграти, безлад, робітник, гніздечко, серденько, крик, стебла, дешево, лисичка.

3. Розподільний диктант

Згрупуй слова у дві колонки і запиши, перевіряючи орфограми. До першої групи запиши слова, у яких для перевірки орфограми слабкої позиції звука ти скористався загальним орфографічним правилом, а до другої - закономірностями історичного чергування.

Т...мніти, шерпі...нь, д...вувати, буковин...ць, гор...ць, ск...лястий, пухнаст...нький, б...злусий, в...глядати, ч...кати, п...кти, гр...міти, наз...вати, смілив...ць.

4. Дослідження-спостереження

Уставте пропущені букви, перевіряючи орфограми слабких позицій звуків.

1. Ял., .жу на траві. - Ял., .жу морозиво.
2. Я кр.. .шу овочі. - Я кр.. .шу іскри двома камінцями.
3. Під осикою проростав гр... .бок. - Долю змагань визначив останній гр...бок.
4. Оленка пл.. .ла до берега. - Бабуся пл.. .ла рукавиці.

5. Пояснювальний диктант

«Американці» в українському заповіднику Д_вує могу[т'н']і[с'т'] і велич цих [с:]авців. Ще в минулому столі[т':]і десятки тисяч цих гіга[н'т']ів спокійно паслися в американських преріях. Х_жацьке вин_щ_[н':]я цих тварин ледь не пр...зв...ло до зникн...[н':]я цього виду. На цей час єдине в Європі стадо волохатих вел.. ,[т'н']ів ж.. .ве в українському заповіднику Асканія-Нова. У таврійському ст...пу тварини почуваю[ц':]я добре: ле(г,х)ко п.. .р.. .носять зиму, дають потомство.

Чи зрозуміли ви, про яких тварин ідеться в тексті? Запишіть назву цих тварин.

Правопис глухих і дзвінких приголосних

1. Диктант "Доміно"

Записати слова так, щоб кожне наступне починалося тією літерою, якою закінчується попереднє.

Берег—(дукат, девіз, глід, геолог, тулуб, дохід, торг, дріт, дансинг, брід, гібрид, твердь)

- ✚ Схарактеризувати у словах кінцеві приголосні за дзвінкістю/глухістю, обґрунтувати написання.

2. Вибірково-розподільний диктант

Записати слова у дві колонки:

- в яких наявне уподібнення глухих приголосних до дзвінких.*
- в яких уподібнення не відбувається.*

Пейнтбол, посадка, поразка, повсякденний, складне, футболіст, незабудка, оповідка, ніжка, анекдот, екзаменатор, шибка, легкість, грубка, доріжка, знахідка, боротьба, мерехтіти, ягідка, аякже.

3. Диктант-приклад

Навести 3-4 приклади слів з поданими префіксами. Пояснити, у яких словах кінцевий дзвінкий приголосний префікса уподібнюється до наступного глухого в корені, а в яких ні.

Без-: безперечний від-: відправляти над-: надходити роз-: розквіт об-: обпекти під-: підписати...

4. Дослідження-зіставлення

У поданих словах замінити дзвінкий приголосний парним глухим. Пояснити лексичне значення утворених пар слів.

Зразок. Везти -вести.

Казка, діди, гриб, плід, короб, лід, труба, ліз, сервіз, мимохідь, друг.

5. Гра «Подорож до міста»

Гра відбувається у формі діалогу між членами 2-х команд. Учасник починає гру, говорячи: «Я піду до...» - і називає місто. Після цього питає: «Навіщо?» Учасник другої команди повинен швидко дати відповідь, яка починалась би з того ж звука, з якого починається назва міста, після чого сам називає місто, до якого подорожує.

Наприклад:

- Я поїду до Києва. Навіщо?
- Паву пити. А я поїду до Львова. Навіщо?
- Людей побачити. Я поїду в Черкаси. Навіщо?
- Черешні їсти... і т. д.

6. Контрольний словниковий диктант

Призьба, тахта, фляжка, екзаменатор, гібрид, дефіз, небезпека, низка, молотьба, оплески, голубка, згадка, найглибший, екзотика, конфуз, стовп, насип, грудка, екзистенційний, вогкість, шапка, юпка, ходьба, пряжка, легкокрилий, футбольний, похибка, хрипкість, фальш, навіть, окріп, діжка, залюбки, випадковість, юшка, якби, повсякчасний, боротьба, підніжка, вокзал, борідка, вигадка.

Список використаної літератури

- Грищенко О. С, Дидактичний матеріал з української мови. - К., 1978. Дивослово. - 1993-1995,
- Дудка о. о., Шевелева Л.А.:Українська мова. Довідник.5 - 9 класи/За ред. А,0 Свашенко. - Х.: Веста:Видавництво «Ранок», 2006.
- Культура української мови. Довідник / За ред. Русанівського В. М. - К., 1990.
- Литвин І. В., Литвин Л. Н. Дидактичний матеріал з української мови. - К., 1996
- Мацько О. М., Карман С. О., Сидоренко О. М. Українська мова. - К.: Магістр-\$, 1998.
- Мацьюк Л. І., Сидоренко О. М. Українська мова. -К., 1995.
- Олійник О. Б. Мова моя калинова. -К., 1993.
- ПентеяюкМ І. Культура мови і стилістика. - К., 1992.
- Потапенко О. І. Збірник вправ та завдань з української мови. - К., 1992
- Програма середньої загальноосвітньої школи. Рідна мова. 5-12 кл. І К., 2004.
- Сосницька Н.П., Старанна І.П., Перепелицина .Система розвивального навчання Ельконіна-Давидова. - Харків: ННМЦ «Розвиваюче навчання», 2007.
- Тоцька П. Г. Дидактичний матеріал з фонетики. - К., 1991.

